

Filosofijai Lietuvoje – 500 metų

LIETUVIŠKOJO PASAULIO FILOSOFINIAI AKIRAČIAI AMŽIŲ TĖKMĖJE

Romanas Plečkaitis

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01510 Vilnius
Tel. (370 5) 266 76 17; fax (370 5) 266 76 00

Straipsnis skiriamas filosofijos atsiradimo Lietuvoje 500 metų sukakčiai. Dvasininkijos pastangomis ir valstybės valdovų rėmimu susikūrė tai, ko lietuviškame pasaulyje anksčiau nebuvo, – filosofijos studijos Vilniuje. Sostinėje atsiradusi ir visoje Lietuvos valstybėje besiplėtojusi filosofija praturtino lietuviškąjį pasaulį minties sferoje, švietė ir mokslino visuomenę. Nevienareikšmėje sklaidoje ji, augusi ir klesėjusi, tai leidosi žemyn, tai vėl, patyrusi geriausių pasaulinės filosofijos poveikius, kopė į aukštumas.

Pagrindiniai žodžiai: scholastika, naujųjų amžių filosofija, Apšvieta, katalikiškoji filosofija, sovietinis marksizmas.

Pirmoji pažintis su filosofija. Susikūrus Lietuvos valstybei, kelis šimtmečius jos valdovams teko rūpintis ne tautos švietimu ir mokslinimu, bet valstybingumo, tautos gyvasties išsaugojimu. Lemiamas įvykis mokslinant tautą buvo Lietuvos krikštas. Apsikrikštijusi Lietuva turėjo pasirodyti esanti Vakarų kultūros valstybė. Universitetinis išsilavinimas – vienas būdingiausių šios kultūros požymių. Po krikšto prasideda Lietuvos bajorų sūnų ir juos lydinčių asmenų kelionės į Europos universitetus. O iki krikšto pagonyms lietuvaičiai katalikiškuose universitetuose sunkiai įsivaizduojami.

Pirmieji studentai iš Lietuvos XIV a. pabaigoje pasirodė Prahos universitete, vėliau vienas kitas pasirodo Krokuvos, Leipcigo, Rosto-

ko, Altdorfo, Bambergo, Vitembergo, Mainco, Marburgo, Jenos, Tiubingeno, Frankfurto prie Oderio, Karaliaučiaus, Greisfaldo, Heidelbergo, Gėtingeno, Graco, Bazelio, Ciuricho, Ženevos, Liuvono, Leideno, Strasbūro, Orleano, Paryžiaus, Bolonijos, Perudžos, Sienos, Paduvos, Romos ir kituose universitetuose [2]. Pagonybės atsiskiusios visuomenės apšvieta rūpėjo Europos valstybių vadovams. Čekijos karalius ir Šventosios Romos imperijos valdovas Vaclovas IV 1397 m. suteikė privilegiją, leidžiančią Prahos universitete steigti Lietuvių kolegiją (*Collegium Lituanicum*). Daugiausia studentų iš Lietuvos stodavo į Menų ir filosofijos fakultetą. XV amžiuje jie gausiausiai lankė artimiausią Krokuvos universitetą.

Karaliaus Kazimiero Didžiojo 1364 m. Krokuvėje įkurto universiteto veikla, po įkūrėjo mirties beveik trims dešimtmečiams nutrūkusi, buvo atkurta karaliaus Jogailos 1400 m. išleistu universiteto atnaujinimo raštu. Gediminaitis, dinastiniais ryšiais susijęs Lenkijos Karalystę ir Lietuvos DK, Jogaila ir Bažnyčios dignitoriai Lenkijoje, tikėjosi atnaujintą universitetą rengiant inteligentiją apkrikštytai Lietuvai. XV amžiuje Krokuvos universitete mokėsi studentai iš Vilniaus, Kauno, Sudervės, Trakų, Giedraičių, Gibų, Merkinės, Bartninkų, Nemenčinės, Rūdninkų, Ukmergės, Ramygalos, Anykščių, Kupiškio, Varnėnų, Lydos, Varenavo, Gardino, Ašmenos ir kitų vietovių [3]. Menų ir filosofijos fakultete, besiorientavusiame į Paryžiaus universiteto *facultas artium*, studentai iš Lietuvos klausėsi europinio masto aristotelinės scholastikos naujienų, krinto rimtus matematikos ir gamtos mokslus, susipažino su įvairių kryptų – albertistų ir lotyniškojo averoizmo šalininkų, škotistų ir tomistų – problematika.

XIV ir XV amžiais studentai iš Lietuvos įgijo jiems istoriškai pirmąjį – vėlyvosios viduramžių filosofijos akiratį. Scholastikos rudens filosofija kūrybinio impulso, ypač kriticizmo, dar nestokojo. Dalis lietuvaičių viduramžių universitetuose įgydavo mokslo laipsnius – bakaluro, magistro, daktaro, kartu gaudavo ir pareigą skaityti lengviau įsimenamų dalykų paskaitas. Kai kurie tapdavo universitetų profesoriais, o Lietuvos didžiojo kunigaikščio anūką Joną Vaidutį Butautaitį, mokslus išėjusį Prahos universitete, 1401 m. Krokuvos universiteto bendruomenė išrinko universiteto rektoriumi. Nors Jonas Vaidutis rektoriavo vos vienerius metus (mirė 1402 m.), tačiau daug nuveikė atnaujindamas universitetą. Išlikusi paskaitų Menų ir filosofijos fakultete knyga mini dar kelis lietuvius, Krokuvos universitete dėščiusius filosofiją: 1488–1490 m. kunigaikštis Andrius Svirskis skaitė Aristotelio logikos paskaitas –

aiškino *Antrąją analitiką* ir *Apie sofistinius pa-neigimus*, o Jonas Vilniškis 1490 m. – Aristotelio *Topiką*. Sudėtingus Aristotelio logikos veikalus galėjo aiškinti tik aukštu profesionalumu pasižymintys lektorai.

Filosofijos atsiradimas Lietuvoje. Studijuodami užsienio universitetuose, juose įgydami mokslo laipsnius, net iš tolimiausių Lietuvos DK pakraščių, iš jos tolimiausių slaviškų žemių kilusieji bajorų sūnūs save įvardydavo lietuvišiais politinės tautos prasme. Visa Lietuvos DK teritorijoje gyvenusioji lietuvių, gudų, ukrainiečių, rusų, lenkų bajorija, nepaisant kalbos, tikėjimo, papročių ir kitų skirtumų, sudarė politinę ir valstybinę vienetą, laikytą Lietuvos DK tauta. Politinės tautos sąvoka apėmė valstybinę Lietuvos DK piliečių gyvenimą – bendrąsias juridiskai pagrįstas teises ir pareigas, ūkinį ekonominį bendrumą drauge su teritoriniu tautos mobilumu.

Šiai politinei tautai, įžengusiai į išsivysčiusio feodalizmo laikotarpį, prireikė ir mokslo plėtoti politinei ir ūkinei veiklai. Kraštui reikėjo atsidavusių žmonių valstybinėms tarnyboms – diplomatų, gydytojų, sekretorių, teisininkų. Turinčių ekonomikos bei kitų mokslo žinių stokojo teisinės, karinės ir administracinės įstaigos, pirklių kontoros. Užsienio universitetus baigusiujų nepakako, valstybėje reikėjo steigti mokslo židinius – mokyklas. Jau po Lietuvos krikšto, po 1387 m., įsteigiama mokykla prie Vilniaus katedros, vėliau Trakų, Varnių, Kauno ir kitos parapinės mokyklos. Turint omenyje, kad katedrų mokyklos viduramžiais rengdavo kunigus (vėliau jas pakeitė kunigų seminarijos), galima spėti, kad Vilniaus katedros mokykloje iš *septem artes liberales* turėjo būti mokoma bent triviumo dalykų – gramatikos, dialektikos (t.y. logikos) ir retorikos. Iki šiol neaptikus šaltinių apie mokslų šioje mokykloje pobūdį, vis dėlto pagrįsta rodosi hipotezė, kad Vilniaus katedros mokykloje jau

XIV–XV amžiais galėjo būti dėstoma logika kaip pamokslams reikalingas iškalbos meno racionalus pagrindimas. Katedrų mokyklose tas logikos kursas būdavo siauresnis nei universitetuose – jį dėstė tuo mastu, kiek reikėjo retorikai: aiškino sąvokų, teiginių sudarymą, išvadų gavimą iš prielaidų, įrodymą ir paneigimą, logines klaidas, visai neliečiant filosofinės pažinimo problematikos.

Aukštųjų studijų – filosofijos ir teologijos – poreikį skatino besiplečianti vienuolių veikla. Lietuvoje išskurdavo vis naujos vienuolijos, jos pasipildydavo, novicijus reikėjo lavinti – kad taptų ordino nariais, jie turėjo baigti filosofijos ir teologijos studijas. Lietuvoje tuo metu veikusios vienuolijos savo narius lavino Lenkijoje arba siuntė į užsienį. Steigti mokyklą su filosofijos ir teologijos studijomis suskato dominikonai. Knyga – vien iš Brolių pamokslininkų ordino (*Ordo Fratrum Praedicatorum*) insignijų, iš jos, iš pamokslų, mokyklų ir universitetų katedrų turi sklisti *veritas*.

Lietuvos DK žemėse dominikonai kūrėsi iš lėto ir sudarė apygardą Lenkijos dominikonų provincijos sudėtyje. Didžiojo kunigaikščio Aleksandro iniciatyva dominikonams Vilniuje 1501 metais pastačius Šventosios Dvasios bažnyčią ir vienuolyną, sudarytos sąlygos mokyklai atidaryti. 1507 metais Sandomieže susirinkusi Lenkijos dominikonų provincijos kapitula tarp įvairių potvarkių ir nutarimų atskira dalimi, pavadinta *Apie studijas*, įvertino studijų padėtį provincijos mokyklose. Konstatuota, kad padėtis nėra gera, net generalinėje studijoje Krokuvėje nepasiektas deramas mokslo lygis. Numatoma nemaža priemonių padėčiai taisyti, tarp kurių – naujų mokyklų kaip lavinimo filosofijos ir teologijos srityse židinių steigimas. „Šiose bendruomenėse steigame partikuliarines studijas.

Krokuvos apygardoje: Sandomiežo ir Liublino bendruomenėse.

Silezijos apygardoje: Vroclavo ir Svidnicų bendruomenėse.

Prūsijos apygardoje: Dancigo, Elbingo ir Torunės bendruomenėse.

Didžiosios Lenkijos apygardoje: Poznanės ir Sieradzų bendruomenėse.

Mazovijos apygardoje: Plocko bendruomenėje.

Rusijos apygardoje: Lvovo bendruomenėje.

Lietuvos apygardoje: Vilniaus bendruomenėje.

Pavedame išrinktųjų bendruomenių vyresniesiems, kad savo bendruomenėse turėtų nuolatinius arba skirtus tam laikui lektorius“ [1:166].

Partikuliarinė mokykla (*schola particularis*) – aukštesnioji mokykla – aptarnaudavo dalį provincijai priklausančių vienuolynų, ji novicijus lavino laisvuosiuose moksluose (menuose), filosofijoje ir teologijoje, buvo apygardinė, dėstė dalį teologijos disciplinų. Steigiamas partikuliarines mokyklas kapitula aprūpindavo ir dėstytojais. „Paskyrimai šie... Vilniaus bendruomenės vyresniuoju ir pamokslininku skiriamas brolis Petras iš Sochačėvo, besimokančiųjų magistrų skiriamas brolis Marianas Grozgis. Taip pat brolis Matas iš Lovičių skiriamas kunigu ir brolis Morkus iš Krokuvos – bendruomenės subdiakonu“ [1:170]. Bent du asmenys iš skiriamųjų sudarė Vilniaus mokyklos dėstytojų korpusą. Pirmasis – Petras iš Sochačėvo, Salamankoje studijavęs teologiją, įgijęs bakalaurą laipsnį. Tais pačiais 1507 m. kitu paskyrimu jis dar gavo pareigų: „Nustatome šiuos generalinius pamokslininkus... brolių Petrą iš Sochačėvo, bakalaurą, Vilniaus bendruomenės vyresnijį, eretinių iškraipymų inkvizitorių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ [1:171]. Generalinis pamokslininkas privalėjo dėstyti ir mokykloje, o Vilniaus mokykloje – neeilinis atvejis – studijavęs garsiojoje Salamankoje bakalauras. Nežinia iš kokio vienuo-

lyno ar mokyklos į Vilnių atvyko besimokančiųjų magistru skiriamas Marianas Grozgis. Dėstytojų korpusą dominikonų partikuliarinėje mokykloje paprastai sudarė naujokų magistras, teologijos dalykų lektoriai – kursoriai, generalinis pamokslininkas, laisvųjų menų dėstytojas, filosofijos lektorius. Filosofiją galėjo dėstyti ir teologijos lektoriai. Lektorius dominikonų ordine – ne tik pareigos, bet ir mokslo laipsnis, įgyjamas išlaikius filosofijos ir teologijos disciplinų egzaminą bei sėkmingai dalyvavus viešame dispute.

Mokyklos buvimą Vilniuje liudija vėlesnieji kapitulos nutarimai. 1510 metais kapitula nutaria: „Vilniaus bendruomenei skiriamas pirmųjų metų kursoriumi brolis Laurynas ir antųjų metų lektoriumi brolis Jurgis Austras (Gregorius de Austria)“ [1: 181]. Trečiasis mokyklos dėstytojas – bendruomenės vyresnysis bakalauras brolis Abraomas. 1512 metais į Vilniaus mokyklą lektoriumi ir pamokslininku skiriamas brolis Vaclovas, dar 13 brolių – į Vilnių, tik nenurodoma, kurie iš jų mokysis. Vienuolyno vyresniuolu buvo bakalauras Andrius. Lektorių, kursorių, bakalaurų skyrimas į Vilnių liudija mokyklą veikus.

Kapitulos nutarimais lektoriai Vilniaus mokyklai tolydžiai skiriami. 1514 metais minėtas brolis Vaclovas Vilniaus mokykloje tebėra lektorius ir pakeliamas generaliniu pamokslininku, brolis Jurgis Austras skiriamas kursoriumi. 1517 metais mokykloje dar vienas lektorius: „Vilniaus bendruomenei lektoriumi ir generaliniu pamokslininku skiriame brolių Vaclovą, vyresniuolu bei pamokslininku ir lektoriumi skiriame Simoną de Prato“ [1:239]. 1517 metais tarp Sieradze susirinkusių kapitulos narių randame ir Vilniaus vienuolyno vyresnijį Dominiką, pristatomą kaip šv. teologijos bakalaurą. 1519 metais kapitula šį bakalaurą Dominiką, tebeatestuojamą Vilniaus bendruomenės vyresniuolu, apribuoja įgyti magistro laipsnį

universitete, kurį būsimasis magistras pasirinks savo nuožiūra. 1519 metais kapitula brolių Otoną iš Torūnės vienuolyno skiria lektoriumi Vilniuje ir išvardija 12 brolių, skiriamų mokytis (*pro studentibus particularibus*). Kapitulos 1524 m. susirinkimas Piotrkove konstatuoja: „Patvirtiname Rusijos apygardos Lvovo bendruomenėje gramatikos ir logikos mokymąsi, Vilniaus bendruomenėje – teologijos ir filosofijos studijas“ [1:264]. 1534 metais kapitula Vilniaus mokyklai skiria šv. teologijos lektorių tėvą Jeronimą, o tėvą Stanislovą iš Vilniaus mokyklos pristato bakalauru laipsniui įgyti. Vilniaus vienuolyno vyresnysis Stanislovas Radvanas tituluojamas bakalauru, o 1544 m. jis minimas kaip teologijos magistras. Tokį vyksmą įmanoma atkurti Vilniaus partikuliarinėje mokykloje nuo jos įkūrimo 1507 m. Šis vyksmas turėjo realizuoti dominikonų mokyklose priimtą tradicinį lavinimo modelį: laisvieji menai – filosofija – teologija.

Filosofija grindė teologijos studijas, o laisvieji menai – filosofijos studijas.

Tad Lietuvoje 1507 m. radosi visai naujas reiškinys – profesionali filosofija, o dominikonai yra jos pradininkai. Vargu ar Vilniaus dominikonų mokyklą lankė pasauliečiai, veikiau nelankė, filosofijos ir teologijos studijos joje buvo skirtos dominikonams lavinti. Apie dėstytos filosofijos pobūdį daug ką tenka numanyti, nes mokykloje skaitytų filosofijos paskaitų užrašų ar sukurtų traktatų iki šiol nerasta.

Profesionali filosofija Lietuvoje atsirado scholastikos pavidalo, kitokio ji ir negalėjo būti. Tai vėlyvoji XIV–XV a. viduramžių filosofija, ji tęsėsi ir XVI a. iki susiformuojant vadinamajai antrajai scholastikai. Viena aišku: Vilniaus dominikonų mokykloje tegalėjo būti dėstoma tomistinė filosofija, Akviniečio doktrina tapo visuotinai priimta dominikonų mokyklose. Tik neaišku, kokio pobūdžio tomizmą tvirtino Vilniuje: ar *via moderna*, ar *via antiqua*

dvasia – tomizmo konservacijos ir puoselėjimo, laikant, kad filosofijos turinys jau nustatytas ir telieka tobulinti turinio raiškos formas.

Vilniaus dominikonų mokykloje puoselėtos filosofijos ir teologijos studijos sukūrė tai, ko lietuviškojo pasaulio minties sferoje anksčiau nebuvo. Iš 1507 m. Lietuvoje atsiradusios profesionaliosios filosofijos kilo ir kitų mokslų užuomazgos. Ji normali, ja dera didžiuotis. Augo ir brendo taip pat normaliai – taip, kaip ir kituose Europos kraštuose. Lietuvoje gausėjo asmenų, kurie pajėgė rimtai aptarti scholastikos rudens – vėlyvosios viduramžių filosofijos – problemas, taip pat naujusias – Renesanso humanistų pažiūras.

Išaugimas ir klestėjimas. Naują situaciją Lietuvos visuomenės apšvietoje sukūrė pasauliečių filosofinis lavinimas, kurio ėmėsi Jėzaus draugija. Vilniuje įsteigtoje kolegijoje 1571 m. jėzuitai atidarė filosofijos skyrių. Įkūrus Vilniaus universitetą, jo Filosofijos fakultetas tapo filosofinio lavinimo centru Lietuvos DK. Jėzuitai pasauliečius dar lavino gausiose kolegijose – Kražiuose, Kaune, Žadiškėse (epizodiškai), Naugarduke, Nesvyžiuje, Minske, Pinske, Slucke, Gardine, Vitebske, Polocke, Oršoje, Mogiliave, Slanime, Mstislave, vėliau dar Daugpilyje, Ilūkstėje, Lietuvos Brastoje. Ordino panaikinimo metais (1773 m.) Abiejų Tautų Respublikoje filosofijoje lavino jėzuitų administruojamas Vilniaus universitetas ir 34 kolegijos, iš jų 26 kolegijos filosofinį lavinimą teikė vien pasauliečiams. Savo narių filosofiniu ir teologiniu lavinimu rūpinosi gausios vienuolijos – dominikonai, pranciškonai, karmelitai, trinitoriai, bazilijonai, pijorai ir dar kiti Vilniuje, Kaune, Raseiniuose, Paparčiuose, Aukštadvaryje, Seinuose, daugelyje vienuolynų Lietuvos DK slaviškose žemėse. Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse Lietuvos DK buvo iki 500 vienuolynų su maždaug 8500 vienuolių. Pridėjus dar kunigus ne vienuolius, susi-

daro išpūdingas vaizdas: kartu su Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetą ir jėzuitų bei pijorų kolegijas baigusiais pasauliečiais Lietuvoje tūkstančiai asmenų save projektavo ir veiklą plėtojo įgiję filosofinį išsilavinimą, pajėgė suvokti filosofinius raštus ir apie juos spręsti, o dalis asmenų pajėgė ir patys dalyvauti filosofinėje kūryboje – kūrė veikalus, traktatus, publikavo tezes mokslo laipsniams įgyti. Negalutiniais duomenimis, Vilniaus universitetas iki 1781 m. mokslo laipsnius suteikė 4076 asmenims: filosofijos bakalaurų – 1810, filosofijos magistrų (daktarų) – 1700, teologijos bakalaurų – 46, teologijos licenciatų – 59, teologijos daktarų – 312, kanonų teisės daktarų ir licenciatų – 113, kanonų ir civilinės teisės daktarų ir licenciatų – 36. Tad vyravo pasaulietišku – filosofijos laipsnių teikimas.

Antroji scholastika Europoje, kartu ir Lietuvoje, buvo kūrybinio impulso – aristotelinės filosofijos permąstymo naujomis gyvenimo sąlygomis – padarinys. Filosofinį lavinimą ir kūrybą ji sumodernino. Mokyklinė filosofija Lietuvoje formavo nemaža naudingų intelektualinių nuostatų ir šia prasme ji nebuvo bloga, nors turėjo ydų ir trūkumų. Ji išsaugojo aukšto lygio viduramžių logikos pasiekimus: Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto studentai ir kolegijų moksleiviai perprasdavo teiginių logikos, predikatų logikos, loginių klasių teorijos užuomazgas, žinojo loginės sekos teoriją, modalinę logiką, jiems aiškino semiotikos ir loginės semantikos pradmenis. Garsi scholastikos problema – universalijos – šiuolaikiniu požiūriu yra sistemų teorijos užuomazga. Mažai tyrę empirinę tikrovę, viduramžių mokslininkai siekė suvokti visumą, kūrė visumos išraiškos schemas – universalijas. Visumos raiškos modelius konstruoja ir šiuolaikinė sistemų teorija, kurios kūrėjus domina viduramžių mokslininkų diskusijos, pavyzdžiui, ar sistemos vientisumas kyla iš pačios sistemos ele-

mentų ryšių ir savybių, ar vientisumas į sistemą patenka iš šalies. Viduramžių realizmo ir nominalizmo diskusiją tęsia šiuolaikinė matematika – realizmas ir nominalizmas yra dvi matematikos pagrindų kryptys. Realizmas (vadinamas matematinio platonizmu) absoliutina aukštesniųjų eilių abstrakcijas, aibes laiko savotiškais universalijomis, o matematinis nominalizmas atsisako aukštesniųjų eilių abstrakcijų ir siekia jas pakeisti logika grindžiamais kalbiniais modeliais, išreiškiamais pirmos eilės predikatų skaičiavimu.

Klestėjimo laikotarpiu scholastika Lietuvoje ne tik perėmė pažangias tuometines Vakarų mokslines idėjas, bet pati jas pajėgė teikti. Vilniaus universitete Martyno Smigleckio stambų veikalą *Logica*, išaugusį iš Universitete skaitytų paskaitų (1618 m. išleistų Ingoštate, o pasukui tris kartus Oksforde) studijavo Europos katalikiškuose ir protestantiškuose universitetuose. Šiuo veikalu Smigleckis tapo pripažintu antrosios scholastikos teoretiku.

Tuometinė gamtos filosofija aiškino fizinių kūnų sandarą, judėjimą, erdvę, laiką, begalybę, kontinuumą, fizinių determinizmą. Visa tai – fizikos mokslo pradžia mūsų krašte. Gamtos filosofijos traktate *Apie atsiradimą ir nykimą* aptarė gyvosios gamtos reiškinius: organizmų atsiradimą, jų struktūros savitumus, augimą, senėjimą ir žuvimą. Visa tai – biologijos mokslo pradžia. O minėtame traktate gyvenimo prailginimo (vaistais, žolelėmis, maistu) problemos aptarimas – tai net gerontologijos idėjų užuomazga. Psichologijai (ją vadino *animastica*) skirtoje dalyje aiškino ne tik Aristotelio pažiūras į sielą, bet ir materialų sielos pagrindą – kūną ir jo procesus: kaulus, raumenis, nervų sistemą, smegenis, kraujo apytaką, virškinimą. Tai iliustruoja anatomijos ir fiziologijos priešistorę Lietuvoje. Traktate *Apie dangų ir žemę* buvo sutelktos astronomijos ir kosmologijos problemos: dangaus kūnų pobūdžio ir judėji-

mo, planetų sferų ir žvaigždynų, Visatos kilmės, pasaulių daugio. Traktatas *Meteorologija* teikė meteorologijos ir geologijos pradmenų, jame aiškino atmosferos ir geologinius reiškinius: vėją, liūtų, šerkšną, ledą, garavimą, žaibą, griaustinį, uolienas, mineralus, vulkanų veiklą, žemės drebėjimą.

Klestėjimo laikotarpiu (nuo Vilniaus universiteto įkūrimo iki XVII a. vidurio) scholastika Lietuvoje buvo gyvybinga, imli naujovėms, atvira ir ieškanti. Ypač buvo atvira gamtos mokslų naujausiems pasiekimams ir jų filosofinei interpretacijai. Pažangūs Universiteto profesoriai studentams aiškino naują anatomiją ir fiziologiją – anatomijos reformatoriaus Andreaso Vezalijaus veikalą *Apie žmogaus kūno sandarą* (*De humani corporis fabrica*, 1543), demonstravo Vezalijaus sudarytą žmogaus anatomijos atlasą, rėmėsi pripažinto XVI a. mediko J. Fernelio veikalu *Physiologia*, Paracelso, W. Harwey'aus tyrimais, nagrinėjo pastarojo atrastą didįjį kraujo apytakos ratą. Traktate *Apie dangų ir žemę* turinį koregavo atsižvelgdami į naujosios astronomijos laimėjimus. Analizavo M. Koperniko, Galileo Galilei, J. Keplerio, Ch. Scheinerio, A. Kircherio, Ch. Rothmanno, J. Fabricijaus, G. Riccioli, Tycho Brahe's pažiūras. Aptarė planetų dydį, jų nuotolį nuo Žemės, aiškino naujų žvaigždžių susidarymą, Vilniaus universitetas įsigijo teleskopą. Scholastinės kosmologijos saulėlydis skatino pripažinti heliocentrizmą.

Tad kai kurių lenkų tyrinėtojų (W. Tatarkiewicziaus ir jį kartojančių) požiūris, esą scholastinė filosofija (jų įvardijimu „Vilniaus scholastika“) buvusi negyvybinga iš pat pradžių, nepasitvirtina ir yra netikslus, jis susidarytas su Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto profesorių kūryba – veikalais, traktatais, ypač su gausiomis išlikusiomis paskaitomis – susipažinus paviršutiniškai.

Gyvybingas buvo ir kitas kalbamojo laikotarpio filosofijos Lietuvoje pavidalas – rene-

sansinis humanizmas ir reformacijos sąjūdžio filosofija. Literatai, istorikai, publicistai konstravo naują antropologiją, kurioje supasaulietino žmogaus prigimties sampratą, teigė, kad tarp žmogaus kaip kūrėjo ir jo sukurtosios tikrovės kylantis susvetimėjimas galiausiai įveikiamas tikrovės pažinimu bei jos sužmoginimu, o sėkmingiausiai čia veikia didžiosios asmenybės. Prigimtines lietuvių savybes aukštino legendų apie lietuvių kilmę kūrėjai, o Lietuvos valdovų ir didikų – jų dvarų poetai. Istorikai ir publicistai kūrė pamokomąją historiografiją, tikėjusią, jog istorinė tiesa nereliatyvi, ji esanti vienintelė ir ją galima atskleisti, o pagrindinės žmonijos gyvenimo problemos visais laikais tos pačios, dėl to savąją epochą įmanoma pažinti per kitas epochas.

Naują impulsą žmogaus paskirties apmąstymams teikė reformacijos sąjūdis. Reformatai turėjo akademinės gimnazijos Vilniuje, Kėdainiuose, mokyklų slaviškose Lietuvos DK žemėse. Protestantiškojo aristotelizmo dvasia filosofiją Vilniaus gimnazijoje dėstė Baltazaras Krosnevičius, sukūręs ir traktatų. Nuteisinimo tikėjimu protestantiškąjį aiškinimą pirmieji pateikė Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapolionis. Siekti religinės tolerancijos kvietė K. Radvilos dvaro veikėjas kalvinistų teoretikas Samuelis Przyckowski, tolerancijos būtinumą moderniai grindęs ir politiniais argumentais.

Abiejų Tautų Respublikos arijonų teoretikai sukūrė socialinę utopiją. Joje utopijoms būdinga klaidinga sąmone esamybę regėjo kaip globalų gėrio ir blogio, teisingumo ir neteisingumo susidūrimą. Savąjį socialinio gyvenimo idealą arijonai pateikė kaip nedalyvavimo valstybiniame gyvenime utopiją ir kūrė išsižadėjimo ideologiją. Arijonų praktika parazitavo: naudojosi valstybės teikiama apsauga, o patys siekė duoti visai mažai, dėl to ir jų utopijos protesto prieš esamybę raiška liko nekonstruktyvi.

Profesionaliai brandžiausiai filosofijoje besireiškiantys kalvinistų teoretikai Andrius Volanas ir Adomas Rasijus savo veikaluose konstravo visuomenės teoriją, gebėjo samprotauti pasaulietišškai. Veikale *Apie politinę arba pilietinę laisvę* (De libertate politica sive civili, 1572) pilietinę bendruomenę kildinęs iš pavojaus bei protingumo ir išdėstęs esminių moderniosios visuomenės sutarties teorijos elementų, Volanas stovi vienoje gretoje su XVII a. politinės filosofijos įžymybėmis. A. Rasijus veikale *Politinis teisinis traktatas apie kilmingumą ir prekybą* (Tractatus politico juridicus de nobilitate et mercatura, 1619, antras leid. 1624) ankstyvojo merkantilizmo mąstysena kūrė turtėjančios visuomenės modelį, išdėstė modernų požiūrį į luomus – sąvoką *nobilitas* siūlė mąstyti ne kaip kilmingumą, bet asmens pastangomis susikurtą vertingumą. Minėti teoretikai, taip pat Aronas Olizarovijus kvietė išplėsti laisvės sferą, suteikiant pilietines laisves miestiečiams ir valstiečiams, o bajoriją suvaržant įstatymais, ribojančiais jos pretenzijas. Deja, valstybės vadovai to padaryti nepajėgė.

Nuosmukis. Lietuvoje brandžią Renesanso epochą sunaikino XVII a. vidurio kariniai pralaimėjimai ir valstybės nuniokojimas. Po didžiulių socialinių nelaimių nuosmukis ištiko ir akademinės institucijas, scholastinę filosofiją. Krizės neįveikus, akademinį gyvenimą ištiko sąstingis. Į gyvenimo poreikius mėginta atsiliiepti – Vilniaus universitete įvestas politinės filosofijos kursas. Jo dėstytojai nurodė atskirus politinio gyvenimo nesklaidumus, tačiau orientavo į Abiejų Tautų Respublikos politinės esamybės stiprinimą, o ne į jos reformas. Naujųjų amžių filosofijos koncepcijoms scholastika tapo neimli. Smukimą rodė ir Universiteto profesorių kūrybinė negalia: per šimtą metų (nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. vidurio) Vilniuje filosofijos veikalų jie nepublikavo, tik jų vadovaujami Filosofijos fakulteto ab-

solventai spausdino mokslo laipsniams įgyti skirtas tezes. Tai liūdnas scholastikos Lietuvoje finalas, rodantis, kad ši filosofija buvo nepajėgi priimti naujovių ir išseko. Filosofijoje netrūko konservatorių, tačiau stigo reformatorių, stokota novatoriškumui būtinos intelektualinės energijos. Vis labiau aiškėjo, kad aristotelinė scholastika grindžiamas pasaulėvaizdis yra anachronizmas.

Mąstymo perversmas. Europos universitetuose besilaikančią scholastinę filosofiją galutinai sužlugdė Apšvietos epocha. Apšvietos idealų – protas – prigimtis – pažanga – ši filosofija neatitiko. Lenkijos ir Lietuvos valstybę apėmus krizei, vis labiau ryškėjo, kad aristotelinė scholastika grindžiamas aukštasis išsilavinimas yra atgyvena, kad reikalinga švietimo pertvarka, susiejanti mokslus su šalies poreikiais, nauda kraštui ir valstybei. Naujoviškai orientuotas krašto švietimas tapsiąs veiksmu, galinčiu stabdyti politinį ir ūkinį Abiejų Tautų Respublikos smukimą. XVIII amžiaus viduryje Lietuvoje prasideda Apšvietos epocha: tikėtasi, kad naujųjų amžių filosofijos dvasia apsišvietęs bei įsisavinęs naujausius gamtos mokslų pasiekimus protas padarysias ir socialinės tvarkos perversmą, būsianti įveikta valstybės krizė ir išsaugotas valstybingumas. Tai atliksianti naujoviškai išugdyta ir išmoksinta bajorų jaunuomenė.

Nuo XVIII a. vidurio prasidėjusiu pirmuoju, parengiamuoju, Apšvietos tarpsniu švietimą ir aukštąjį mokslą administruojančios vienuolijos persiorientavo – į savo mokyklas įvedė naujųjų amžių filosofijos dėstymą ir naujas gamtotyros disciplinas. Mūsų tautiečio Viliaus universiteto profesoriaus Antano Skorulskio veikalas *Filosofijos apybraiža* (Commentariolum philosophiae, 1755) – tai naujųjų amžių filosofijos recepcijos pirmoji kregždė. Dar plačiau naujas pažiūras pristatė kitas Universiteto profesorius žemaitis Benedik-

tas Dobševičius veikaluose *Dabartinių filosofų pažiūros* (Placita recentiorum philosophorum, 1760) ir *Logikos paskaitos* (Praelectiones logicae, 1761). Katalikiškajai filosofijai Lietuvoje labiausiai priimtina rodėsi Ch. Wolffo sistema, išpopuliarėjusi Europos universitetuose. Kartu su Wolffo sistema aptariamos F. Bacono, R. Descartes'o, J. Locke'o, G. Leibnizo ir kitų naujųjų amžių filosofijos įžymybių teorijos.

Pažinimo problematikoje orientuotasi į de-ramo metodo paiešką, siekta analitinio ir sintetinio, dedukcinio ir indukcinio metodų dermės. Net mėginta filosofijoje taikyti matematinį įrodymų metodą, nors po Leibnizo pareikštos kritikos geometrijos metodu išdėstyti kurią nors filosofijos discipliną jau buvo neįmanoma. Logikai ėmus virsti pažinimo teorija, Lietuvos mokyklose diskutavo dėl pažinimo principų, dėl įgymių ir žinojimo kilmės – vieni teigė dekartiškąsias įgimtas idėjas, kiti – Locke'o genetinį empirizmą. Labiausiai vadovautasi leibniciškąja reprezentacijos koncepcija. Nuosaikiu pažintiniu optimizmu besivadovaujanti filosofija Lietuvoje senovės ir naujųjų amžių skepticizmą laikė suklydimu, tvirtino teisingo suklydimo ne tik galimybę, bet ir esamybę. Pažangūs profesoriai aiškino loginę kombinatoriką – Leibnizo užmojų sukurti visuotinę mokslo kalbą, logikai taikant matematikos metodus.

Sumodernėjusią metafiziką sudarė ontologija, kosmologija, psichologija, prigimtinė teologija. Dėl nepakankamo teorinio gamtos mokslo išsivystymo ontologija liko labiausiai spekuliatyvi, atitrauktinė naujųjų amžių filosofijos disciplina, kūrusi abstrakčias, virš konkretaus žinojimo išskylančias konstrukcijas ir šiam žinojimui diktuojanti pasaulio egzistavimo ir jo pažinimo pradus. Naujaisiais amžiais astronomijos, fizikos ir filosofijos sandūroje susiformavusios kosmologijos moderniąją dalį sudarė Leibnizo pagrįsto visuotinio pasaulio

reiškinių sąryšio aiškinimas. Šį sąryšį Lietuvos mokyklose išdėstė epistemologijos terminais: pasaulis esąs ne tarpusavyje nesusietų jį sudarančių sandų sanauja, bet sistema, kurios elementus visuotinis sąryšis suvienija, už stebėtojo esantis materialus pasaulis funkcionuoja kaip visuma. Visuotinio pasaulio reiškinų sąryšio pagrindimas – vienas reikšmingiausių tuometinės metafizikos laimėjimų.

Į Lietuvos mokyklas įžengė ir naujas psichologijos turinys. Apšvietos epochoje psichologijai tapus savarankiška filosofijos disciplina. Filosofijos profesoriai mūsų mokyklose gvildeno naujausias psichologijos koncepcijas. Buvo atskleisti anksčiau ignoruoti, mažai žinomi psichikos klodai. Imta aiškinti zoopsichologija, psichometrija – matematikos taikymas išreiškiant psichinių procesų dinamiką. Prigimtinės teologijos kaip filosofijos disciplinos reikalingumą skatino epochos aplinkybės. Katalikiškajai filosofijai reikėjo priešintis Europos aristokratų salonuose, laikraščiuose ir knygose reiškiamai Apšvietos laisvamanybei, krikščioniškojo mąstymo principų kvestionavimui. Prigimtinė teologija filosofijos priemonėmis aiškino antgamtinę pasaulio determinaciją, kritikavo ateizmą.

Sumodernėjo buvusi gamtos filosofija, ji tapo fizika tikrąja prasme. Lietuvos mokyklose įsigalėjusi I. Newtono fizika aiškino Newtono formuluotą gamtos tyrimo metodologiją, tyrė fizinių kūnų pobūdį, judėjimą, gravitaciją, šilumą, šviesą, elektros reiškinius, aiškino akustiką, hidrodinamiką, magnetizmą, R. I. Bosovichiaus dinaminį pasaulio modelį, tuometinės biologijos principais aiškino gyvybės fizinę raišką, formavo istorinį požiūrį į Žemės paviršiaus susidarymą, supažindino su naujausiais astronomijos laimėjimais, Vilniaus universiteto ir kolegijų pažangūs profesoriai heliocentrizmą laikė ne hipoteze, bet mokslo įrodyta tiesa. Universiteto studentai ir kolegijų moks-

leiviai studijuodavo žymiausių naujųjų amžių fizikų teorijas. Universitete įkurta astronomijos observatorija, moderniais prietaisais aprūpintas fizikos kabinetas, čia produktyviai darbotvėsi Tomas Žebrauskas, o Pranciškus Norvaiša ėmė dėstyti aukštąją matematiką.

Sumodernėjo ir filosofijos kursą užbaigianti etikos disciplina, moralės normų kilmę ir pobūdį ji pagrindė naujoviškai, kūrė metaetikos užuomazgas.

Naujųjų amžių filosofijos ir gamtos mokslų teorijos išpureno dirvą Lietuvoje prigyti Apšvietos idėjoms. Viena pirmųjų Apšvietos idealų ir praktizmo apraiškų – siekis panaikinti lotynų kalbos monopolį moksluose. Jį įgyvendino Kazimiero Narbuto lenkų kalba Vilniuje 1769 m. išleistas veikalas *Logika, arba Mąstymo ir daiktų apgalvojimo mokslas* (Logika czyli rozważania y rozsądzania rzeczy nauka). Nėgana to, šviesuomenė siekė sugriauti senąją nuostatą, lietuvių kalbai nepripažinusią mokslo kalbos teisių. Troškūnų klebono Kiprijono Lukausko *Pamokslai* (parašyti 1797 m.) laikytini ir lietuviškosios filosofinės raštijos paminklu.

Apšvietos praktizmą reikėjo įgyvendinti radikalai: Apšvietą suprantant kaip minties ir gyvenimo pažangą – įvykdyti švietimo ir aukštojo mokslo reformą. Valstybei reikėjo ne filosofinį išsilavinimą įgijusių asmenų universalių žinių, bet specialistų – mokytojų, gydytojų, inžinierių, agronomų, veterinarų, ekonomistų, teisininkų. Krizėje atsidūrusios Abiejų Tautų Respublikos valdantieji ir jos intelektualai tikėjosi, kad per mokslą ir švietimą įmanoma sukurti naują naciją – atsikračiusią prietarų, netikusią tradicijų ir pasiryžusią naujam gyvenimui. Nerealistiškai tikėtasi, kad, neįvykdžius valstybės politinės reformos, neesant naujoviškai organizuotų agresijai galinčių veiksmingai pasipriešinti ginkluotųjų pajėgų, įmanoma sukurti tobulesnę už pačią visuomenę jos jaunosios kartos ugdymo sistemą, vadovaujantis

principu – kokią jaunuomenę išugdys mokykla, tokia būsianti ir visuomenė.

Supasaulietinusi švietimą bei aukštąjį mokslą ir įvedusi specializaciją, Edukacinė komisija darė ir nemažų klaidų. Komisija ne tik panaikino Vilniaus universitete 200 metų egzistavusią Filosofijos fakultetą, bet ir pašalino filosofiją iš studijų programų, tai grįsdama iš esmės dviem argumentais: nėra tinkamų vadovėlių ir nėra reikiamų dėstytojų. Vienuolijų filosofijos profesorius laikė nepajėgiais perimti prancūzų Apšvietos intelektualizmą. Bet vadovėlius ir naujoviškai mąstančius filosofijos dėstytojus buvo galima parengti parinktus kandidatus siunčiant studijuoti ne į Vokietijos universitetus, dar apimtus volfiškosios sistemos šalininkų, bet į kitas šalis – į Prancūziją ir Angliją, kad semtųsi iš šių šalių filosofinio ir mokslinio gyvenimo. Grįžę jie sukurtų ir deramas mokomąsias knygas. Deja, Edukacinė komisija to nepadarė. Jos veiklos laikotarpiu Vilniaus universitete nebuvo nei filosofijos katedros, nei filosofijos paskaitų. Komisija Lietuvos jaunuomenės akademiniam lavinimui nutraukė filosofijos tradiciją. Filosofijos fakultetas Vilniaus universitete išnyko ilgam.

Iš filosofinių disciplinų Komisija teikė reikšmę logikai ir moralės mokslui. Bet susikūrė paradoksas: solidžiai samprotavusi apie apsišvietusio proto vaidmenį ir įtvirtinusi jo loginės veiksenos aiškinimą vidurinėse mokyklose pagal E. B. de Condillaco parengtą vadovėlį, Edukacinė komisija nesirūpino logikos mokytojų rengimu. Mokytojus rengusioje Lietuvos vyriausiojoje mokykloje ilgai nebuvo net logikos paskaitų, jos pradėtos skaityti tik 1793 metais. Komisijos įvesta prigimtinės teisės disciplina aprėpė reikšmingą politinę ir socialinę problematiką, tačiau ši disciplina negalėjo tapti tuo, ko iš jos tikėtasi – būti filosofijos pakaitalu. Juk nėra filosofijos pakaitalo. XVIII a. antrojoje pusėje europietiškoji filosofija praturtėjo gar-

siomis naujovėmis: amžiaus pabaigoje I. Kantas paskelbė savąsias *Kritikas*, susikūrė vadina moji sveiko proto filosofija, formavosi utilitarizmas ir prepozityvizmas. Vilniaus universiteto intelektualams, nesant filosofijos fakulteto, net nė filosofijos katedros klasikine prasme, atsiliepti į naujoves turėjo būti sunku.

Vilniaus epistemologinės mokyklos kūrimasis. Valstybei žlugus ir Lietuvai atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, filosofijos fakultetas Vilniaus universitete carinei administracijai regėjosi nepageidaujamas, iš tokio fakulteto tikėtasi ir maištingų idėjų. Tiek pat nepageidaujama liko ir filosofijos specialybė. Bet kadangi universitetas be filosofijos katedros tuometinėje Europoje neišsivaizduotas, tai ją atkūrė ir Vilniaus universitete. Filosofijos kursas buvo privalomas, Moralinių ir politinių mokslų fakultete jį klausė ir kitų fakultetų studentai.

Pirmasis Vilniaus imperatoriškojo universiteto filosofijos profesorius – iš Erlangeno atvykęs Johannas Heinrichas Abichtas, Vokietijoje išleidęs nemaža veikalų, tačiau laikytas sunkiai suprantamu autoriumi: kantizmo pagrindu plėtodamas savo pažiūras, kūrė sudėtingas sąvokines konstrukcijas, neįprastą terminiją. Neišmokęs lenkiškai, Vilniuje paskaitas skaitė lotyniškai, o kūryboje reikėsi menkai – išleido tik vieną veikalą – *Filosofijos, tikraja prasme taip vadinamos, pagrindai* (Initia philosophiae proprie sic dictae, 1814). Jame filosofijos pobūdį ir tikslą nusakė antropologiškai ir psichologizuotai.

Kūrėsi Vilniaus epistemologinė mokykla. Kaip logikos virsmo psichologizuota pažinimo teorija paradigmos šalininkas intensyviai darbavosi Angelas Daugirdas, Universitete dėstęs 1818–1832 m. (išskyrus 1823–1824 m.). Veikaluose *Traktatas apie logiką, metafiziką ir moralės filosofiją* (O loice, metafizyce i filozofii moralney rozprawa, 1821) ir *Prigimtinių mąs-*

tymo taisyklių išdėstymas, arba Teorinė ir praktinė logika (Wykład przyrodzonych myślenia prawideł czyli logika teoryczna i praktyczna, 1828) jis Apšvietos maniera klausimą „kaip mąstoma?“ pakeitė klausimu „kokia mąstymo prigimtis, iš ko kyla žinojimas?“ ir jį išskleidė radikalaus genetinio empirizmo argumentais. Buvo savo srities profesionalas, pažinimo problematiką tyrė nuodugniai, labiausiai rėmėsi tuometinio prancūzų filosofo ir filosofijos istoriko J.-M. Degérando veikalais, ypač veikalu *Lyginamoji filosofinių sistemų istorija* (Histoire comparée des systčmes de philosophie). Žinojimo tikroviškumą Daugirdas grindė episteminio realizmo nuostata, kurioje dominavo prigimtinių intelekto dėsnų postulatą – egzistuoja intelektui įgimti dėsniai, atliekantys objektyvizuojančią funkciją – įgalinantys pažinimą būtinais sieti su išoriniais esiniais. Daugirdo pėdsakas Lietuvos filosofijoje ryškus, jo paskaitų klausėsi būsimo kultūrinio sąjūdžio Lietuvoje dalyviai, taip pat būsimoji lenkų kultūros veikėjai.

Veikiamas škotų sveiko proto filosofijos darbavosi matematikas ir astronomas Janas Sniadeckis, sukūręs nemažą filosofijos traktatų ir veikalą *Žmogaus intelekto filosofija* (Filozofia umysłu ludzkiego, 1822). Neįžvelgęs kantizme realią reikšmę turinčios problematikos, Kanto sistemą neigė. Kūrė mokslo filosofiją, mokslinį pažinimą aiškino prepozityvizmo nuostata, tyrė matematinį pažinimą. Jis yra matematikos filosofijos Lietuvoje pradininkas.

Epistemologijos klausimais savo nuomone išdėstė ir kai kurie Universiteto gamtininkai, tačiau jiems labiausiai rūpėjo biologijos filosofinės problemos. Georgas Forsteris, Liudvigas Heinrichas Bojanus, Karlas Eichwaldas teigė organizmus atsiradus ne staiga, bet per ilgą laiką ir palyginti lėtą procesą funkcionuojant įvairiems veiksniams. Evoliuciją jie suprato kaip laipsnišką gyvybės formų raidą nuo pa-

prastesnių į sudėtingesnes ir sudarančių vienišą grandinę – gamtos pakopas, gamtos hierarchiją (*scala naturae*). Šių evoliucionizmo pirmtakų pažiūros skirdavosi klausimu, kaip gamta sukuria naujas formas. Andriaus Sniadeckio veikalo *Organinių būtybių teorija* (Teorya jestestw organicznych, t. 1., 1804; t. 2, 1811) bent jau pirmasis tomas yra biologijos filosofijos kūrinys, jame aiškinama gyvybės organizacija ir jos materialūs pagrindai, visuotiniai organinio pasaulio dėsningumai. Šiuo veikalu Sniadeckis dalyvavo tarptautinėje mokslo apyvartoje – išleistą Vokietijoje ir Prancūzijoje veikalą tuometiniai biologai palankiai vertino.

Romantizmo iššūkis. Inteligentijai prarandant pasitikėjimą Apšvietos idealais ir gyvenimo sutvarkymu pagal vadinamuosius proto dėsnius, Apšvietą laikant jau išsekusia, impulso tikėtasi iš Vakarų pasaulyje paplitusios romantinės filosofijos. Pirmasis romantikas lenkų filosofijoje Juzefas Gołuchowski laimėjo Vilniaus universiteto skelbtą konkursą Filosofijos katedrai užimti ir 1823 m. spalį Universitete pradėjo skaityti paskaitas, sulaukusias didžiulio visuomenės dėmesio ir palankumo. Apšvietos racionalizmą Gołuchowski siekė įveikti F. W. Schellingo romantizmu ir tautine filosofija: kiekviena tauta turinti savo dvasią, o filosofija esanti jos išraiška, asmeniui gyvenimo prasmės reikia ieškoti susitapatinant su tauta. Nepasitenkinimą esybe skelbusios paskaitos valstybingumą pararusiai visuomenei buvo patrauklios, naujos idėjos žadino tautinius ir valstybingumo atkūrimo siekius. Įžvelgusi pavojų, carinė valdžia Gołuchowskio paskaitas uždraudė ir jį iš Universiteto atleido.

Veikale *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos* (Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego, 1832) ir Paryžiuje skaitytose slavų literatūros paskaitose romantinio mesianizmo idėjas skelbė Adomas Mickevičius, paveiktas iš Jonišio (dabartinis Molėtų rajonas) apylinkių ki-

lusio mistiko ir religinio reformatoriaus Andrzejiaus Towiańskiego. Lenkų tautos kančios esą ikūnijančios visos žmonijos kančias; nors politiškai ir pažemintos, šios tautos misija – dvasiškai moraliai prikelti žmoniją iš nuopuolio ir, religiškai atsinaujinus, kurti naujo pobūdžio civilizaciją. Vėliau kolektyvinį mesianizmą Micekvičius papildė išrinktųjų asmenybių misija. Mesianizmą emigracijoje skelbė ir Antanas Bukota. Apšvietos ir romantizmo idėjų paveiktas Simonas Daukantas ir kiti lietuvių kultūros veikėjai valstiečių išlaisvinimą grindė prigimtinės teisės ir visuomenės sutarties teorijomis, jas papildė romantiniu praeities idealizavimu.

Vilniaus universiteto studentijos dalyvavimas 1830–1831 metų sukilime išskleidė Universiteto lojalumo carizmui iliuziją. Universitetą uždarius, filosofinio gyvenimo intensyvumas Vilniuje sumažėjo, tačiau nenutrūko. Universiteto auklėtiniai leido filosofijos knygas, straipsnius spausdino žurnalas „Athenaeum“, propagavęs hegelizmą. Dvasinę akademiją iš Vilniaus perkėlus į Peterburgą, filosofinio lavinimo židiniai Lietuvoje liko vienuolynų mokyklos. Po 1863 metų sukilimo carinei administracijai daugumą katalikų vienuolynų uždarius ir uždraudus priimti naujus narius, išnyko ir vienuolijų mokyklos. Pastangos atkurti Vilniaus universitetą buvo nesėkmingos. Filosofinis gyvenimas Lietuvoje visai sumenko, tepasirodydavo viena kita filosofinio turinio knyga.

Tauta ir jos filosofija. Inteligentija, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje atlikusi pagrindinį vaidmenį tautiniame sąjūdyje, formavosi eidama mokslus svetur: dvasininkija – Peterburgo dvasinėje akademijoje, o pasaulietinė jaunuomenė išsilavinimą įgydavo Rusijos imperijos, Vakarų Europos ir JAV universitetuose. Tautinių klausimų sprendimą reikėjo ir filosofškai pagrįsti, ypač socialinės ir politinės filosofijos sąvokomis ir principais. Filosofines idėjas reiškė toji šviesuomenės dalis, kuri buvo su-

sipažinusi su tuometine filosofija ir pajėgė daugiau ar mažiau profesionaliai ją perteikti. Juozas Adomaitis-Šernas, Vincas Kudirka, Jonas Šliūpas propagavo pozityvizmą, naujovių reikalingumą, skatino gamybos ir kultūros plėtrą. Priešingai sulenkėjusios dvarininkijos vizijai, tautiškai susipratusi šviesuomenė grindė būsimosios Lietuvos politinę nepriklausomybę, ateities Lietuvos visuomenę regėjo bręstančią liberalizmo ir demokratijos idealų dvasia.

Skleisti filosofiją lietuvių kalba buvo nelengva, reikėjo kurti lietuviškuosius filosofijos terminus ir kitą semantiką. Šviesuomenė rodė sudėtingų filosofijos teorijų raišką lietuvių kalba. Lietuviškuosius filosofijos terminus kūrė J. Šliūpas, o dar sėkmingiau darbavosi vienas pirmųjų mūsų filosofų profesionalų Romanas Bytautas, plėtojęs kalbos filosofiją ir lietuviškosios filosofinės terminijos teoriją. Aleksandro Dambrausko-Jakšto redaguotas žurnalas „Draugija“ tapo ir lietuviškosios filosofinės periodikos pirmtaku. Jakštas kvietė moderninti katalikiškąją filosofiją, tomizmą papildyti V. Solovjovo idėjomis ir naujausių gamtos mokslų pasiekimų filosofine interpretacija. Išleido pirmąją lietuvių kalba logikos veikalą *Logika* (1919, antras leid. 1922) – vadovėlį kunigų seminarijoms ir gimnazijoms, jame išdėstė tradicinę logiką, pristatė matematinę logiką, pasiūlė logikos terminų, tebevartojamų iki šiol. V. Vydūną paveikė tuometinė vokiečių imanentinė filosofija, platonizmas, teosofija, hinduizmo filosofinė mokykla vedanta. Plėtodamas humanizmo koncepciją, per daug pasikliovė kosminiu kūrybos vyksmu, dėl to menkėjo žmonių kaip savo istorijos kūrėjų vaidmuo. Kūrė tautos ir tautiškumo filosofinį pagrindimą, tautą laikė pakopa būties vyksme, o nacionalinę kalbą – pagrindiniu tautiškumo požymiu ir tautos dvasios materialine išraiška. Tautinio sąjūdžio filosofija suteikė postūmį tolesnei Lietuvos filosofijos raidai. Fribūro (Šveicarija) ir

Liuvono universitetuose parengę filosofijos doktoratus Leonas Bistras, Pranas Kuraitis, Vincas Mykolaitis, Antanas Malinauskas, Mečislovas Rainys, Stasys Šalkauskis, Izidorius Tamošaitis sudarė filosofijos profesionalų branduolį.

Reikšmingiausias įvykis filosofiniame gyvenime – Lietuvos universiteto įkūrimas. Filosofijos studijos telkėsi Teologijos-filosofijos ir Humanitarinių mokslų fakultetuose, pirmasis tapo filosofijos studijų centru. Filosofijos straipsnius spausdino žurnalai „Logos“, „Kosmos“ (abu redagavo Pranas Dovydaitis), „Židinys“, „Vairas“, „Naujoji Romuva“, „Kultūra“, tęstinis leidinys „Eranus“. Teologijos-filosofijos fakultete puoselėjama katalikiškoji filosofija turėjo tą pačią perspektyvą kaip ir Vakarų pasaulio mokslo centruose, vyraujant neotomizmui ir išpažįstant tomizmo atgaivinimo pamatinį principą *novis vetera augere* („naujovėmis aukštinti senąsias pažiūras“). Šiame procese konservatoriai taip pat kvietė plėtoti ir gerinti tomizmą, tačiau teigė, kad Tomas Akvinietis iš esmės išreiškęs visa, ko reikia katalikiškajai filosofijai. Tokių konservatorių neoscholastikoje buvo mažuma, o Lietuvos universitete jiems ryškiausiai atstovavo P. Kuraitis. Antrosios tuometinės katalikiškosios filosofijos nuostatos šalininkai nemanė, kad ties atgaivintąja Akvinietio doktrina reikia sustoti, katalikiškoji filosofija atvira plėtrai, tomizmą dera turtinti semiantis idėjų iš naujosios filosofijos krypčių. Ši orientacija vyravo Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. Humanitarinių mokslų fakultete I. Tamošaitis ėjo dar toliau – angažavosi fenomenologijai ir besiformuojančiai filosofinei antropologijai.

Nepriklausomybės metais sukurta gausiai, reikštasi kone visose filosofijos šakose. XX amžiaus pirmojoje pusėje Europoje ir JAV pergalingai žengė modernioji logika, avangardiniais tapo Lvovo–Varšuvos mokyklos loginiai tyrimai. Deja, Kauno filosofai, nepakankamai

susipažinę su moderniosios logikos teorijomis, ją vertino konservatyviai, leido tradicinės logikos vadovėlius. Vosylius Sezemanas logikos paradoksus aiškino epistemologijos priemonėmis. Kitaip naująją logiką vertino jaunimas. Teologijos-filosofijos fakultete Konstantino Raičinskio parengtas licenciato darbas *Matematinis logikos metodas* buvo pirmasis Lietuvoje, sistemingiau aptaręs moderniosios logikos objektą, metodą ir tikslus. Universiteto matematikai naująją logiką laikė metodu tirti matematikos pagrindimą, šalinti aibių teorijos paradoksus. Jie aptarė matematikos pagrindimo kryptis – logicizmą, formalizmą ir intuicionizmą, jų vartojamas logines priemones.

Pažinimo problematikos straipsnių paskelbė daugelis autorių, o veikalų pasirodė vienas – P. Kuraičio *Pagrindiniaignoseologijos klausimai* (1930). Jame tiksliai išvelgiamos naujųjų amžių epistemologijos krypčių silpnosios vietos, tik autoriui sunkiai sekėsi pasinaudoti tuo, kas tose kryptyse buvo pozityvu. Nepaisant vienpusiškos orientacijos, knyga buvo pirmasis lietuviškai parašytas pažinimo teorijos veikalas, pasižymintis nuodugnumu, aiškia kalba ir derama terminija. Kuraitis tyrė metodologinę ir socialinę filosofijos paskirtį, filosofijos tautiškumą, sukūrė lietuviškų filosofijos terminų ir buvo vienintelis, plačiai teoretizavęs ontologijoje, paskelbęs veikalą *Ontologija* (t. 1, 1931; t. 2, 1933). Kiti autoriai ontologijos problematiką paliesdavo probėgomis, mat daugelis tuometinės filosofijos krypčių, taip pat modernūs katalikybės filosofai neigiamai vertino ontologijos metodą ir jo vartotas viduramžių scholastikos sąvokines priemones. Sukurta etikos darbų, o V. Sezemano *Estetika* (1970) yra vienas reikšmingiausių estetikos Lietuvoje laimėjimų.

Tiriant gamtos mokslų filosofines problemas, pasižymėjo P. Dovydaitis. Jis žurnale „Kosmos“ skelbė pasaulines gamtos mokslų naujienas, organizavo diskusijas dėl evoliuci-

jos teorijos, kvantinės fizikos instrumentacijos, reliatyvumo teorijos, kosmologijos problemų. Su modernių pažintinių procedūrų gamtos moksluose filosofine interpretacija supažindino Universiteto gamtininkai, pirmiausia fizikai ir astronomai Antanas Puodžiukynas, Povilas Brazdžiūnas, Paulius Slavėnas, Antanas Juška, o labiausiai fizikinio neopozityvizmo priemonėmis kvantinę fiziką interpretavo Antanas Žvironas.

Kultūros filosofijos darbų daugiausia sukūrė S. Šalkauskis ir Antanas Maceina, jų teoretizavimai yra aukšto europinio lygio, pats Maceina juos įvardijo kultūriniu teizmu: dieviškoji kūryba nėra baigta, ją baigia žmogus. Pritarimo ir kritikos sulaukė Šalkauskio sukurtą lietuviškosios kultūros kaip Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės koncepcija. Šalkauskis kūrė lietuviškosios filosofinės terminijos teoriją ir pateikė pirmąjį (iki šiol vienintelį) lietuviškąjį filosofijos terminų žodyną. Jį pristato ir pasaulyje žinomiausia filosofijos enciklopedija *The Encyclopedia of Philosophy* straipsnyje „Philosophical Dictionaries and Encyclopedias“. Pirstatoma taip: „Lietuva. Lietuviškasis indėlis į filosofijos žodyną istoriją yra Stasio Šalkauskio 97 puslapių straipsnis, pavadintas „Bendroji filosofijos terminija“; jis sudaro pilną periodinio filosofijos žurnalo „Logos“, Kaunas, 1937 leidimą. Straipsnis apima apie 1500 lietuviškų terminų, vartojamų filosofiniuose aptarimuose, su jų atitikmenimis prancūzų, vokiečių ir rusų kalbomis. Sąrašas papildytas įvairių lietuviškų filosofijos terminų sinonimų aptarimu. 1938 m. tame pačiame periodiniame leidinyje Šalkauskis pateikė sąrašą daugiau nei tūkstančio penkių šimtų vokiškų filosofijos terminų su jų lietuviškais atitikmenimis“ [4]. Tai vienintelė šios *Filosofijos enciklopedijos* nuoroda į filosofiją Lietuvoje. Jos rengėjai nedisponavo tyrimais ir nežinojo, kad filosofija Lietuvoje siekia viduramžius.

Per laiką, praėjusį nuo Vytauto Didžiojo universiteto netekties, situacija filosofijoje smarkiai pakito. Susikūrė naujos kryptys, iškiilo naujos problemos. Tačiau daugelio idėjų, skelbtų iš Universiteto katedrų ir išleistų raštų, laiko tėkmė nesunaikino, jos praturtina mūsų filosofinį gyvenimą. Filosofai ano meto Universitete ir šiandien artimi kaip atradę realią reikšmę turinčias problemas arba jau atrastas problemas įvedę į lietuviškąjį gyvenimą.

Nepriklausomoje Lietuvoje sukurtoji filosofijos tradicija buvo tęsiama išėivijoje. Egzistencinės filosofijos Lietuvoje pradininkas Juozas Girnius, išėjęs tomistinę mokyklą, tomistu netapo. Daktaro disertacijai prilygstančiame diplominiame darbe „Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai“ užsirekomendavęs kaip nuodugnus žinovas, 1951 m. Monrealio universitete įgijo daktaro laipsnį apgynęs disertaciją „La metaphysique existentielle de Karl Jaspers“, ją paskelbė lietuviškai – *Laisvė ir būtis. Karl Jasperso egzistencinė metafizika* (1953). Preciziška analizė, dėmesio verti kritiniai argumentai studiją daro parankine knyga tiriant egzistencinę filosofiją. *Žmogus be Dievo* (1964) yra Girniaus daugelio metų apmąstymų rezultatas – netikinčio žmogaus filosofinė ir psichologinė analizė. Veikalas pasižymi girniškais bruožais: nuodugnumu, atvirumu, nuoširdumu, minties skaidrumu. Tokios pačios vertės yra ir kito mūsų filosofijos klasiko A. Maceinos egzistencinio mąstymo kūryba išėivijoje, ypač *Jobo drama* ir vienas reikšmingiausių lietuviškosios filosofijos veikalų – *Filosofijos kilmė ir prasmė* (1978). Filosofinę fenomenologiją kūrė Vytautas Doniela, Algis Mickūnas. Kęstutis Girnius tyrė metaetiką, Ignas Kęstutis Skrupskelis – filosofijos istoriją. Išėivijos filosofai ugdė pilietinę ir tautinę tremtyje atsidūrusiųjų savimonę.

Tradicijos sunaikinimas ir kūrybos laisvės netektis. Sovietinė okupacija sunaikino Vytau-

to Didžiojo universitete puoselėtą filosofijos tradiciją. Teologijos-filosofijos fakultetas uždarytas dar 1940 m. Po karo Lietuvoje neliko filosofinio lavinimo židinio, filosofijos specialistų nerengta. Tik Vilniaus pedagoginis institutas iki 1956 m. rengė logikos ir psichologijos mokytojus.

Marksizmas Lietuvoje iš pradžių išitvirtino stalinistiniu pavidalu – tokiu sąstingiu, kad žemiau smukti buvo neįmanoma. Stalinistinės interpretacijos marksizmą buvo keblu laikyti filosofija. Pavadintą dialektiniu ir istoriniu materializmu, jį Lietuvos aukštosiose mokyklose iš pradžių daugiausia dėstė lietuviškai nemokantys asmenys. Griuvus stalinizmui, lietuviškai nepramokę svetimtaučiai ėmė nykti iš filosofijos katedrų, juos pakeitė baigusieji filosofijos fakultetus Maskvoje ir Leningrade, bet daugiausia – filologiją, logiką ir psichologiją, matematiką, gamtos mokslus Vilniaus universitete ir Vilniaus pedagoginiame institute. Universitetas turėjo ir filosofijos aspirantūrą, teikė filosofijos mokslo laipsnius – filosofijos kandidato ir daktaro. Galiausiai pareikalauta disertacijas rašyti tik rusiškai. Filosofinį gyvenimą pagyvino 1969 m. įsteigtas Filosofijos, teisės ir sociologijos skyrius prie Istorijos instituto, 1977 m. perorganizuotas į atskirą institutą.

Iš pradžių filosofijos raštijų lietuvių kalba sudarė panegirikų vertimai. 1961 m. įsteigtas aukštųjų mokyklų mokslo darbų tęstinis leidinys „Filosofija“, 1968 m. jis pavadintas „Problemos“ ir leidžiamas iki šiol.

Dirbusieji filosofijos ir jos dėstymo baruose tikrosios laisvės neturėjo, buvo varžomi marksistinės filosofijos doktrininio pobūdžio ir Maskvoje parengtų programų bei instrukcijų. Rusiškasis marksizmas – tai marksistinė scholastika, italų komunistų partijos teoretikai jį įvardijo terminu *scolasticismo marxisto*. Iš tiesų, panašumas į viduramžių scholastiką nekelia abejonių. Tiek viduramžių scholastai, tiek

rusiškojo marksizmo filosofai vartojo autoritetinį metodą. Metodo požiūriu scholastai net pranašesni: jie puoselėjo teorinę įvairovę, o vėlyvojoje viduramžių scholastikoje autoritetai rimtai kvestionuoti, ieškant klaidų jų sistemoje išžvelgta, kad aristotelizmas esąs filosofijos pažangos kliuvinys. Sovietinėje filosofijoje teorinės įvairovės nepageidauta, o draudžiant ieškoti marksizmo kūrėjų suklydimų, nusidėta pamatiniam mokslo principui, kad pažiūros, sukurtos koncepcijos turi būti atviros kritikai. Draudžiant pažiūras ginčyti ir su jomis polemizuoti, jos įgijo pranašystės, prietaro bruožų. Sovietinės filosofijos lektoriai orientavosi ne į jaunojo Marxo filosofinę antropologiją (ją laikė įtartina ir Marxo klaidžiojimais), bet į Lenino dogmatiką ir Marxo pranašystes. Eidami karjerai lengviausiu keliu temdė protus, orientavo į mistinius tikslus, juodino religiją ir lengvai susidorodavo su Vakarų filosofija, ją įžėdžiamai vadino buržuazine. Kas šiuo stiliumi šiose srityse buvo rašyta, šiandien turi niekieno vertę. Didžiausiu savo nuopelnu tokie Vakarų pasaulio idėjų vertintojai laikė tai, kad jie teikia marksistinę problemos interpretaciją. Tik pamiršo vieną smulkmeną – norint problemą interpretuoti, pirmiausia reikia ją atrasti. Paaikškėjo, kad sovietinė filosofija inovacijoms nepajėgi, realios reikšmės problemas atrasti neturi priemonių, jos sąvokinis aparatas per skurdus ir primityvus. Per visą savo egzistavimą ši filosofija nedavė nė vieno autoriaus, savo reikšme prilygstančio žymiausiems XX a. Vakarų filosofams. Jos pretenzija būti vienintele mokslinė filosofija Vakarų pasaulyje kėlė tik šypsena.

Sovietinei sistemai, nusmukdžiusiai humanitarinį išsilavinimą, filosofijos fakultetas Vilniaus universitete buvo lygiai nepageidaujamas kaip ir carizmo laikais. Neįgyvendinės politinės revoliucijos, sovietinis režimas ketino įgyvendinti metafizinę revoliuciją – išugdyti nau-

jo tipo žmogų, kupiną neapykantos Vakarų pasaulio vertybėms ir patenkintą savosiomis. Tokių mistinių primestų tikslų teoriniais pagrindėjais Vilniaus universiteto Filosofijos, Filosofijos istorijos ir Logikos katedros netapo. Jose vyravo kūrybiniai ieškojimai, kuriuos skatino filosofijos katedros vedėjas Eugenijus Meškauskas. Tirtos sovietinėmis sąlygomis visai nepageidaujamos įtartinos problemos – tolerancijos, susvetimėjimo, prieita prie išvados, kad sovietinė tikrovė sukūrė naujas susvetimėjimo formas, kurių anksčiau nebuvo.

Laisviau dirbti buvo galima visuotinės, Lietuvos filosofijos istorijos, logikos srityse. Romanas Plečkaitis išleido pirmąjį Lietuvoje simbolinės logikos veikalą *Logikos įvadas* (1968), o veikalas *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje* (1975) pelnė valstybinę mokslo premiją. Šia premija pažymėtas ir kalbos filosofijoje bei loginėje semantikoje sėkmingai besidarbusio Rolando Pavilionio veikalas *Prasmės problema* (1983, rusų k.). Reikšmingą monografiją *Tikimybinis žinojimas* (1987, rusų k.) išleido Evaldas Nekrašas, originalią egzistencinės filosofijos studiją *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas* (1985) sukūrė Arvydas Šliogeris. Svairiu laimėjimu laikytini filosofijos klasi-

kų veikalų vertimai į lietuvių kalbą, XX amžiaus Vakarų filosofijos pristatymai lietuviškajam skaitytojui.

Tad ir Lietuvoje siekta vaduotis iš filosofijai primesto gėdingo mistinių tikslų tarnaitės vaidmens ir dirbti autonomiškai, orientuojantis ne į rusiškąjį marksizmą, bet ieškant kitų kelių, kitokios savo kūrybos išraiškos, siekiant objektyviai tirti praeities ir dabarties filosofines problemas.

Išsivadavimas. Sovietinio režimo žlugimas suteikė laisvę filosofiniam gyvenimui – kūrybai, filosofinei edukacijai. Prasidėjus atgimimui, Vilniaus universitete 1989 m. atkurtas Filosofijos fakultetas, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete – filosofijos specialybė. Filosofijos mokytojus ėmė rengti Vilniaus pedagoginis universitetas. Dvejus metus filosofiją studijuoja kunigų seminarijų klierikai. Per keliolika nepriklausomybės metų sukurta daug originalios literatūros, atlikta filosofijos paveldo klasikų vertimų, dalyvaujama tarptautinėje mokslo apyvarčioje, formuojasi naujos tyrimų kryptys. Visa tai – ne istorija, bet dabartis, turinti aiškią ir plačią raidos perspektyvą tik kūrybos laisvės sąlygomis – fenomeno, kuris neturi pakaitalo.

LITERATŪRA

Acta Capitulum Provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum. 1972. Volumen I (1225–1600). Romanus Fabianus Madura OP edidit. Roma.

Biržiška, V. 1987. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais.* Redagavo ir papildė Mykolas Biržiška. Su Adolfo Šapokos įvadu. Chicago.

Index studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400–1500. Opracowali Jerzy Zathy i Jerzy Reichan. 1974. Wrocław.

The Encyclopedia of Philosophy. 1972. Paul Edwards, Editor in Chief. Macmillan Publishing Co. New York-London, vol. 6.

THE PHILOSOPHICAL HORIZONS OF LITHUANIA IN THE LAST OF 500 YEARS

Romanas Plečkaitis

Summary

The first Lithuanians to be introduced to philosophy were young members of the gentry who studied in European universities at the end of the 14th century. The graduates of European universities introduced Renaissance ideas to Lithuanian society and applied a new humanist philosophical mentality in their own historical, fictional and public writings. The growth of the political and economic power of the Grand Duchy of Lithuania brought about the need of higher education. The need was significantly increased by the growing activity of various religious orders. In 1507 the Dominicans started teaching philosophy and theology to their novices in Vilnius. They were able to teach late medieval philosophy in its thomistic interpretation. We can regard 1507 as the year Lithuania benefited from a new phenomenon, professional philosophy, and the Dominicans as its initiators. The secular academic teaching was launched by the Jesuits. The most important event in the development of philosophy in Lithuania was the foundation of Vilnius University in 1579. The disciplines usual to second level scholastics were thought in the department of philosophy. At Vilnius University, along with scholastic theories of natural philosophy, Re-

naissance and modern theories of nature were studied. In the mid 18th, century philosophy in Lithuania entered a new period of development which marked the end of scholastics and the spread of the philosophy of modern times. In the 19th century, the Vilnius epistemological school was formed and the romantic philosophy spread. When the University of Lithuania was founded in 1922, studies of philosophy were concentrated in two faculties: Theological-philosophical and the Humanities. The Theological-philosophical faculty became the main centre of philosophical studies and Catholic philosophy. The Lithuanian philosophical tradition was interrupted by soviet occupation. At that time the propagation of the best ideas of philosophical heritage of the world roused and strengthened national consciousness and sustained national mentality. Writings of the émigré authors also signify the continuity of Lithuanian philosophy. With Lithuania's statehood reestablished, the free country provides for philosophers the freedom of search.

Keywords: scholastic, philosophy of modern times, the age of enlightenment, Catholic philosophy, soviet marxism.

Įteikta 2007 05 10